

6/7 Eylül Olaylarının Türkiye’de Yazılı Basına Yansıması

Seda Kulu[1]¹

¹*Bağımsız Araştırmacı*

sedakulu@gmail.com

Geliş/Received: 27.11.2018

Kabul/Accepted:07.01.2019

Özet

Lozan Antlaşması’ndan sonra gündeme gelen Kıbrıs Meselesi, hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde büyük yankılar uyandırmıştır. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye’nin katıldığı Lancaster House Görüşmeleri’nde Kıbrıs Meselesi tartışılrsa da bir sonuç elde edilememiştir. Kıbrıs Meselesi, Türkiye’de, Demokrat Parti’nin iktidar olduğu dönemde, 6/7 Eylül Olaylarının yaşanmasına neden olmuştur. Başta İstanbul olmak üzere; Ankara ve İzmir’de yaşayan gayrimüslim halka karşı saldırı ve yağmalama faaliyetleri gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana güven içinde ve kendi kültürleriyle yaşayabilen azınlık halkın devlete olan güveni bu olaydan sonra kırılmıştır.

Dönemin gazeteleri bu olayları tüm detaylarıyla aktarmışlardır. Bu olaylar her yönüyle gazetelere yansıdığından bu çalışmada da farklı siyasi tutumlarla haberler yapan gazetelerin 6/7 Eylül Olaylarını nasıl yansıttığı incelenerek, basının halk üzerindeki etkilerini yansıtmak çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Sorunu, Demokrat Parti, Azınlıklar, Basın

Reflection of September 6/7 Events to the Printed Press in Turkey

Abstract

Cyprus Issue, which became a current issue after the Treaty of Lausanne, has created influences at both national and international level. Although it has been discussed at London Conference, in which England, Greece and Turkey participated, any solution has not been achieved. In Turkey, Cyprus Issue has caused the 6/7 September Events to happen during the period of Democratic Party Government. Attacks and loot activities have been conducted against the non-muslim minorities living notably in Istanbul and also in Ankara and Izmir. After this event, the Minorities, who had been living in peace and with their own cultures since the Ottoman Empire, lost their trust in the state.

The newspapers of that period narrated all these events in detail. Since these events were reflected by newspapers with all aspects, the purpose of this study is to Show the effects of press on public by analyzing how the newspapers with different political attitudes reflected Events of 6/7 September.

Keywords: Cyprus Issue, Democratic Party, Minorities, Press

[1] Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Seda Kulu, *sedakulu@gmail.com*

1. Giriş

Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu dönemden itibaren izlediği fetih politikasıyla bünyesinde birçok azınlık bulunduran bir devlettir. İmparatorluk, azınlıklara karşı ılımlı yaklaşımı ve azınlıkların din ve ibadetlerine tanıdığı özgürlükle, azınlıkların yüzyıllar boyunca kendi din ve kültürlerini korumalarına yardımcı olmuştur. Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan milliyetçilik akımıyla Osmanlı İmparatorluğu dâhil birçok milleti içinde bulunduran devletler, parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiş ve kaçınılmaz son olarak farklı milletler imparatorluktan ayrılmışlar ve kendi etnik kökenlerine dayalı devletler kurmuşlardır. Böylece ulus-devletler ortaya çıkmıştır. I.Dünya Savaşı sonunda Osmanlı'nın yıkılmasıyla 23 Nisan 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti de her ne kadar bünyesinde farklı etnik gruplar barındırsa da Türkçülük politikasıyla kurulan bir ulus-devlettir. Bu nedenle, 1923-1945 yılları arasında iktidar olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın azınlıklara karşı tutumu Müslüman Türklere karşı olan tutumundan farklıdır¹. 1946 Seçimleriyle iktidar olan Demokrat Parti'ye azınlıklara karşı olan bu tutumu değiştirmeye çalışmıştır. Buna örnek olarak da Heybeliada Ruhban Okulu'nun yabancı öğrenci alımına başlamasını verebiliriz².

1878 Berlin Antlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu tarafından İngiltere'ye kiralanan Kıbrıs aynı yıl İngiltere tarafından fethedilmiştir. 20 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'yla adanın İngiltere'ye bırakılması kesinleşmiş ve o tarihten sonra Yunan ve Türk vatandaşları İngiliz himayesi altında Kıbrıs'ta yaşamaya devam etmişlerdir. Fakat sonrasında Yunanlıların ENOSİS idealleri üzerine Kıbrıs'taki Türk-Yunan birlikteliği bozulmuş ve adada halklar arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bunun üzerine Kıbrıs sorunu ortaya çıkmıştır.

DP iktidarı dönemine denk gelen Kıbrıs sorunu iki ülke arasında gerginlik yaşanmasına sebebiyet verecek ölçüde büyümüştür. İngiltere'nin müdahalesiyle Londra'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere bu meseleyi görüşmek üzere 29 Ağustos 1955 tarihinde bir araya gelmişlerdir. Fakat Türkiye'de basının etkisiyle ve bazı öğrenci grupları tarafından da olayların yayılmasıyla 6/7 Eylül 1955'te Rum azınlıklar başta olmak üzere Yahudi ve Ermeni azınlıklara karşı saldırılar ve yağmalama faaliyetleri meydana gelmiştir. Bu da azınlıklara karşı sergilenen tutumun büyük ölçüde değişmesine yol açmakla beraber farklı etnik kökenlere mensup vatandaşların ülkeden göç etmesine neden olmuştur.

Günümüzden de yola çıkarak Türkiye'de basının var olduğundan beri üç ana gruba ayrıldığı söylenebilir. Bu kollar şu şekilde açıklanabilir: iktidarın eylem ve faaliyetlerine karşı daha ılımlı ve daha pozitif yaklaşan bir grup ve iktidarı eleştirmekle beraber muhalefete karşı daha ılımlı yaklaşım güden diğer basın grubu. Üçüncü basın grubu ise; ana akım olarak adlandırılan hükümet veya iktidara yakın tutum sergilemeyip her iki tarafı da eleştiren nitelikte yayınlar yapan gruptur. Bu basın grupları yukarıda bahsedilen olaylarda da farklı tutumlar sergilemiş ve kamuoyunu farklı şekillerde yönlendirmişlerdir. Aynı şekilde Kıbrıs sorununu ve 6/7 Eylül Olaylarını farklı basın grupları farklı şekillerde ele almış ve kamuoyunda yayımlarında büyük rol oynamışlardır. Örneğin; dönemin Hürriyet gazetesi Kıbrıs sorununa büyük ölçüde yer vermiş ve bu tutumu olayları kamuoyuna duyurmak dışında satışlarının artmasında da etkili olmuştur³.

Öte yandan 7 Eylül'de ilan edilen Örfi İdare'yle Sıkıyönetim Komutanı Nurettin Aknor 10 Eylül'de bir basın toplantısı yaparak basınla ilgili kısıtlamaları açıklamıştır⁴. Yapılan açıklamadan sonra bazı gazeteler olaylarla ilgili haberleri yayınlamayı azaltmakla beraber genelde Örfi İdare ve yardım haberlerine yer vermiştir. Kısıtlamadan sonra haberlerin azaltılmasıyla beraber hem 6/7 Eylül'de yaptıkları haberlerden dolayı hem de olaylar sonrasında yapılan haberlerin içerikleri dolayısıyla yayınlarına ara verilen veya kapatılan gazeteler olmuştur.

Yapılan bu çalışmada da 6/7 Eylül ve onu izleyen belirli günlerde hükümete (DP) yakınlığıyla bilinen Zafer Gazetesi, muhalefete (CHP) yakınlığıyla bilinen Ulus Gazetesi, olayların başlangıcından itibaren kışkırtıcı tutumlar sergileyen Hürriyet Gazetesi ve genelde hükümetin yanında duran ama Zafer Gazetesi kadar bunu keskin sınırlarla belli etmeyen Vatan, Cumhuriyet ve Milliyet Gazetelerinin haberlerine yer verilerek çalışmanın amacı açıklanmıştır.

¹ Dilek Güven, 6-7 Eylül Olayları, İletişim Yayınevi, İstanbul 2005, s.120.

² Şerif Demir, Adnan Menderes ve 6/7 Eylül olayları Nesin Yayınevi, İstanbul 2012, s.38.

³ Aziz Nesin, Salkım Salkım Asılacak Adamlar, Nesin Yayınevi, İstanbul 2013, s.14; Dilek Güven, 6-7 Eylül Olayları, İletişim Yayınevi, İstanbul 2005, s.162.

⁴ Ömer Tansel, Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s.6.

2. 6/7 Eylül Olaylarının Çıkış Süreci

1878 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Kıbrıs Adası'nı İngiltere'ye kiralamasıyla adada 1960'a kadar süren bir İngiliz himayesi söz konusu olmuş ve 308 yıl süren Türk egemenliği tamamen sona ermiştir.⁵ Bunun üzerine adada yaşayan kimi Türkler adayı terk etmişler ve Türkiye topraklarına yerleşmişlerdir. Yaşanan bu göçte Türk egemenliğinin sona ermesinin yanında Rumların izlediği ENOSİS⁶ Politikası ve İngilizlerin her sömürgesinde olduğu gibi "böl ve yönet" politikaları da belirgin ölçüde etkili olmuştur.

ENOSİS Politikası Kıbrıs'ın tıpkı Balkan Savaşları sonrası Girit'in Yunanistan'a bağlanma isteği gibi Kıbrıs'ın da Yunanistan'a bağlanması arzusu idi. ENOSİS'in arka planını ise 'Megali idea' oluşturmaktadır. Megali idea; Fatih Sultan Mehmet'in Bizans İmparatorluğu'na son verdiği tarihten itibaren yürürlükte olan bir Yunan ülküsüdür. Bu fikre göre Yunanlıların amacı, bir zamanlar Bizans'a ait olan toprakların hepsini yeniden elde ederek başkent İstanbul olmak üzere, Büyük Helen İmparatorluğu'nu kurmaktır. Bu ülkü doğrultusunda Kıbrıs Adası'nda, İngiliz himayesi altındayken, Türkler ve Kıbrıslı Rumlar arasında büyük çaplı çatışmalar yaşanmıştır.

Kıbrıslı Rumlar adadaki diğer etnik grupları dikkate almadan sadece ENOSİS ve kendi istekleri doğrultusunda hareket etmişlerdi. Bunun üzerine Kıbrıslı Türkler de kendi aralarında örgütlenmeye başlamışlar ve Türkiye'den destek istemişlerdir. Fakat dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Kıbrıs meselesi için: "Böyle bir meselemiz yoktur." ifadesini kullanmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs meselesini önemsemesi ve bunun üzerine faaliyete geçmesi, Kıbrıslı Rumların adadaki İngilizlere ve Türklere karşı saldırıları gerçekleşince başlamıştır.

Bu olaylar sırasında Larnaka Piskoposu Mihail Hristodolu Muskos, bilinen adıyla III. Makarios'un yaptıkları da büyük bir gündem oluşturuyordu. Örneğin ENOSİS'in gerçekleşmesi için kiliselerde bir imza kampanyası başlatmıştır. İmzaların yüksek oranda ENOSİS'in istenilmesi üzerine olunca Makarios bu imzaların sonuçlarını New York'taki Birleşmiş Milletlere götürmüş ve Kıbrıs'a tam bağımsızlık verilmesini istemiştir. Fakat İngilizler bunun Kıbrıs'ın iç meselesi olduğunu ve BM'yi ilgilendirmedeği şeklinde yanıt vermişlerdir.⁷

Ağustos 1954'te, Yunanistan BM temsilcisi Başpiskopos Makarios, BM Genel Meclisi'nin gelecek toplantısında Kıbrıs halkının özgürlüğü meselesinin gündeme alınmasını istemiştir. Bunun üzerine, İngiltere'nin tekrar iç mesele olduğunu vurguladığı ve Türkiye'nin de Kıbrıs halkının Yunanlı olduğu kadar Türk de olduğunu söylediği 17 Aralık 1954'te Kıbrıs'a self-determinasyon⁸ verilmesi konusundaki Yunanistan'ın girişimi 1'e karşı 50 oyla reddedilmiştir.⁹

Yunanistan'ın bu başvurusu üzerine tepki olarak Fatin Rüştü Zorlu önderliğinde Türkiye'de bir Kıbrıs Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun iki hedefi vardı: Birincisi, Kıbrıs'ta Yunanlılar kadar Türklerin de hakkı olduğunun belgeleri dünya kamuoyuna sunulacaktı, ikincisi Kıbrıslı Türklere yardım edilecekti.

Kıbrıs'ta yaşanan arbedelere ve her gün tırmanan teröre çözüm bulamayan İngiltere, 30 Haziran 1955'te 'Doğu Akdeniz'de Güvenlik Sorunları' konferansına Türk ve Yunan hükümetlerini çağırarak kendi tezlerini kabul ettirmeyi amaçlamaktaydı. Londra'ya ulaşan Türk heyeti konferans öncesi İngiltere Dışişleri Bakanıyla görüşerek Yunanlılara karşı hiçbir taviz vermeyeceklerini vurgulamıştır.¹⁰

Dönemin başbakanı Adnan Menderes, Londra'ya gidecek Türk heyetinin, "Statükonun muhafazasını şart olarak müdafaa edeceğini" açıklamıştır.¹¹

29 Ağustos 1955'te başlayan Londra Konferansı'nda Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, İngiltere'nin Kıbrıs'taki egemenliğinin devamına taraftar olduğunu vurgularken, Yunanlılar, Kıbrıs'ta yaşayan Rumların adanın kaderini tayin

---

⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih, İmge Kitabevi, İstanbul 2011, s.314.*

⁶ ENOSİS: Genel anlamda, bir ülkenin sınırlarına dahil olma anlamı taşıyan Yunanca sözcük. Çalışmada kullanılan anlamı ise; Kıbrıs Adasının Yunanistan'a bağlanması.

⁷ http://users.metu.edu.tr/kktctntm/KKTC_tarihi/ingiliz.html

⁸ Self-determinasyon: Bir ülkenin kendi kaderini tayin edebilme hakkı.

⁹ http://users.metu.edu.tr/kktctntm/KKTC_tarihi/ingiliz.html

¹⁰ Güven, a.g.e., s.195 ; Demir, a.g.e., s.41.

¹¹ Zafer, 25.08.1955.

etmesini talep etmişlerdir. İngilizler her iki hükümetin görüşlerini dinledikten sonra adaya özerklik verilmesini talep etmiş fakat hükümetler tarafından kabul edilmemiştir.¹²

Görüşmelerin devam ettiği sırada Zorlu yaptığı basın açıklamasında Yunanistan'ın bir tercih yapması gerektiği üzerinde durmuş ve şu sözleri sarf etmiştir: “Yunanistan ya Kıbrıs üzerindeki haksız iddialarında ısrar veyahut da Türk dostluğunu tercih edecektir.” Açıklamanın geri kalanında ise; konferansta nihai kararın verilmesine yaklaşıldığını ve konferansın daha fazla uzamasına gerek olmadığını da belirtmiştir.¹³

Ulus Gazetesinin 8 Eylül 1955'te yer alan manşet haberinde Zorlu ve İngiltere Hariciye Vekili Mac Millan'ın sözlerine yer verilmiştir. Zorlu, İngiliz hükümetine şu iki soruyu sormuştur: “ Birincisi, İngiltere Kıbrıs üzerindeki hâkimiyetini sürdürmek istiyor mu? İkincisi, İngiltere Kıbrıs'taki olası bir self-determinasyon kararını nasıl değerlendiriyor?”. Bu sorular üzerine Mac Millan şu şekilde yanıt vermiştir: “ Kıbrıs üzerindeki hükümlerlikten uzun bir süre daha vazgeçilmeyecek ve self-determinasyona Avusturya'da olduğu gibi katiyen izin verilmeyecektir.” Bu yanıtlarla aslında istediği cevapları alan Zorlu; o sırada Türkiye'de İstanbul ve İzmir'de ki olayları da Yunanistan'ın gerçekleştirdiğini savunmuştur.¹⁴

Vatan gazetesi ise; konferanstan bir diyalog vererek Türk temsilcilerinin geri adım atmayacağını bildirmiştir. Verilen diyalog Makarios'un temsilcisi ve Zorlu arasında geçmiş ve Makarios'un temsilcisinin öncelikle dini temsilcilerle bir konfederasyon kurulmasını talep etse de aldığı laik devlet cevabı üzerine Kıbrıs nüfusu üzerinden hareketle bir konfederasyon kurulması gerektiğini söylemiş, (dönemin Kıbrıs'ın da 400.000 Rum, 100.000 Türk yaşıyordu) Zorlu'nun nüfus üzerinden hareket edilecekse Yunanistan'ın Türkiye'ye katılması gerektiği yönünde ki cevabıyla sonlanmıştır (o dönemde Türkiye 24 milyon nüfusa sahipken Yunanistan nüfusu 8 milyondur).¹⁵ Gazetenin 9 Eylül'de ki haberi ise konferanstan bir çare bulunamayarak heyetin geri döneceği üzerinedir.¹⁶

Zafer gazetesi İngiliz hükümetinin teklifleri üzerinde durmuş ve self-determinasyona izin vermediklerini fakat self-government¹⁷ olabileceğini söylediğini vurgulamıştır. Bu teklif üzerine Zorlu'nun “Ne istiklal ne de plebisit bahis mevzuu olmayacaktır.” sözü ilk sayfada yer alarak Türk heyetinin kararından dönmeceği konusundaki kararlılığını bir kez daha vurgulamıştır.¹⁸

Görüşmelerin son celsesinde konferansın diğer celselerinde ki konular tekrar gözden geçirildikten sonra bir taraftan Türkiye ve İngiltere'nin hangi noktalarda anlaşmaya vardıkları, diğer taraftan da üçlü olarak hangi noktalarda ayrılıklar yaşadıkları daha doğrusu Yunanistan'ın ileri sürdüğü görüşlerin mahiyeti verilmiştir. İngiliz hükümeti kendileri tarafından yapıcı olarak sunulan tekliflerin Yunan hükümeti tarafından kabul edilmediğini belirtmiş, Yunan hükümeti ise İngilizlerle diplomatik kanallarla tekrar görüşüleceğini vurgulamıştır. Görüşmelerin de burada son bulduğu ve Türkiye hükümeti temsilcilerinin akşam geri döneceği belirtilmiştir.¹⁹

Görüşmeler esnasında, heyetlerin fikirlerinden asla taviz vermemeleri sonucunda hiçbir tarafın teklifinin kabul edilmediği söylenebilir. Çözüm bulma amacıyla gerçekleştirilen Londra Konferansı'ndan, hiçbir yeni karar alınmadan ve Kıbrıs Adasındaki çatışmaları sonlandırabilecek, duruma etki edebilecek ve Kıbrıs halkının refahını artıracak hiçbir karar alınmadan dönülmüştür. Bu konferansın neticeye varamadan sonlanmasından etkilenen yine öncesinde olduğu gibi Kıbrıs halkı olmuştur. Görüşmeler esnasında basın, konuşmaları aktarırken kendi yorumlarını katmayı ihmal etmemiştir.

3. Olayların Ortaya Çıkması

5 Eylül 1955 gecesinde Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evde bomba patladığı haberi 6 Eylül 1955 saat 13.00 de devlet radyosu tarafından duyurulmuştur. Öğleden sonra ise İstanbul Express Gazetesi ikinci bir baskıyla bu haberi

---

¹² Ulus, 06.09.1955.

¹³ Ulus, 06.09.1955.

¹⁴ Ulus, 08.09.1955.

¹⁵ Vatan, 06.09.1955.

¹⁶ Vatan, 09.09.1955.

¹⁷ Self-government: Kendi kendini yönetme, özerklik.

¹⁸ Zafer, 07.09.1955.

¹⁹ Hürriyet, 08.09.1955.

kamuoyuna tam anlamıyla duyurmuştur. Bu haberin üstüne Türk halkı sokaklarda toplanmaya başlamıştır. Başta, İstanbul da Taksim ve Beyoğlu olmak üzere; Ankara ve İzmir de de geniş çaplı olaylar olurken Adana ve Bursa gibi illerimizde daha küçük kalabalıklarla bu olay cereyan etmiştir.

Aziz Nesin'in anlattığı üzere toplanan kalabalığın yalnızca bir açıklama yapacağı sonrasında dağılacağı sanılıyordu.²⁰ Fakat sanılan gibi olmadı ve 7 Eylül sabahının ilk ışıklarına değin kalabalık ellerinde Türk bayrakları ve Atatürk posterleriyle daha da hararetlenerek ve büyüyerek başta Rumlar olmak üzere, Yahudi ve Ermeni azınlıkların ev ve dükkânlarını tahrip edip yağmalamışlardır. Hatta kalabalık yanlış hesaplamalar yaparak bazı Müslümanların da ev ve dükkânlarını tahrip etmiştir.

Yaşanan olay üzerine devlet derhal Örfi idare ilan ederek duruma müdahale etmiştir.²¹

4. Olay Gecesi Yaşananlar

Yukarıda da belirtildiği üzere akşamın erken saatlerinde başlayan olaylar sabaha kadar devam etmiştir. Yaşanan olaylar gazeteler üzerinden anlatılacaktır.

Milliyet Gazetesi olayları fazla derine inmeden, detaylandırmadan şu şekilde kamuoyuna duyurmuştur: “İstanbul’da bazı mağazalar tahrip edildi, bazı yerlerde ise yangınlar çıktı. İzmir’de fuarda ki Yunan pavyonu ve Yunan bayrakları ateşe verildi. Olay karşındaysa limandaki Yunan motorları kaçtı.”²²

Ulus Gazetesinde yaşananlar hiçbir ayrıntıdan çekinilmeyerek tüm canlılığıyla şu şekilde anlatılmıştır: “Şişli’de ki birçok Rum vatandaşın evlerinin pencereleri camla taşlanmış ve buna müdahale etmek isteyen bir Rum genci yaka paça hırpalanmış ve hayatını kaybetmiştir. Taksim’de Büyük Rum kilisesi ateşe verilmiş fakat duvarlar ve tablolar yağlı boya olduğu için alevler bastırılmamıştır. Birçok Türk dükkânı da zarara uğramıştır. Polis ise arada kalmış durumdadır ve müdahale emri de geç geldiğinden tam anlamıyla bir müdahale de bulunamamıştır. Necatibey Caddesi’nde de nümayişçilere tabanca çeken bir vatandaş öldürülmüş, kızı ise ağır şekilde yaralanmıştır. Hastaneler yaralılarla dolarken hükümetten kesin bir açıklama gelmemiştir. İzmir’de nümayişçiler Yunan pavyonuna hücum etmişlerdir. Yine İzmir’de nümayişçiler Birinci Kordon boyunca ilerleyerek Yunan Konsolosluğu’na hücum etmişler ve Yunan bayrağını indirmişlerdir. Askeri güçler sonunda olay yerlerine intikal etseler de nümayişçiler ikinci girişimleriyle pavyonu alev vermişlerdir. Bu sırada Yunan konsolosu hafif bir şekilde yaralanmıştır. Zabıta gerekse bu pavyona gerekse konsolosluğa ateş açmış ve göz yaşartıcı bomba atmıştır. Öte yandan nümayişçi bir genç damarlarını keserek kanıyla ‘Kıbrıs Türk’tür Türk kalacaktır.’ şeklinde bir beyanname yazmıştır.”²³

Zafer Gazetesi ise yaşanan olayları gençlik hareketi olarak göstererek şu şekilde anlatmıştır: “Dün gece bir grup Ulus Meydanı’nda toplanıp oradan Cebeci çayına doğru gitmiştir. Bu sırada Mülkiye ve Hukuk Fakültesi’nin önünden geçerek gençlik muhitinden yardım toplamışlar ve olayların bir gençlik tezahürü şekline sokmak istemişlerdir. Fakat şehrimizde (İstanbul) çok sıkı güvenlik tedbirleri sayesinde bütün kuvvetler harekete geçirilmiş bulunuyordu. Fakülte önünde büyüyen gençlik grubu iltihakını sağlayamamış ve burada alınan askeri tedbirler sayesinde bir hadise gerçekleşmemiştir. Gece saat 4’te aynı grup tekrar toplanınca göz yaşartıcı bomba kullanılarak grubun dağılması sağlanmıştır. İzmir’deyse Konak Meydanı’nda asılı bulunan Yunan bayrağı indirilmiş ve yakılmıştır. Anlaşıldığına göre, hadiseden galeyana gelen birkaç genç bayrağı yakmıştır.” Ayrıca Zafer Gazetesi haberin sonunda kendi düşüncelerini ve duygularını “Atatürk’ün hatırasına olduğu kadar, insanlığın bağlı bulunduğu bütün mana ve an’amelere ve aynı zamanda siyasi terbiyeye müteveccih bu küçük ve çirkin hareketi şiddetle takbih ederiz.” şeklinde belirtmiştir.²⁴

---

²⁰ Nesin, a.g.e., s.16.

²¹ Milliyet; Zafer; Vatan; Ulus; Cumhuriyet; Hürriyet,07.09.1955.

²² Milliyet, 07.09.1955.

²³ Ulus, 07.09.1955.

²⁴ Zafer, 07.09.1955.

Zafer Gazetesi olayı her ne kadar küçük ve askeri müdahalenin zamanında olduğunu söylese de hadise tamkılıklarına yer veren ve olayları anlatan diğer kaynaklar emniyet güçlerinin pasifliğinden, çok sayıda mal tahribinden ve yaralıdan bahsetmektedir.²⁵

Hürriyet Gazetesi yukarıda da bahsedildiği gibi Kıbrıs olaylarının ortaya çıkışındaki her süreci yakından takip ettiği gibi bu olayı da detaylarıyla ele almıştır. Her bölgeyi tek tek saatleriyle inceleyerek anlatan Gazetenin daha gerçekçi bir tutum sergilediği söylenebilir. Haberdan şu şekilde örnekler verilerek durum şöyle açıklanabilir: “İzmir’de Yunan pavyonunun ateşe verilmesi üzerine yangını söndürme amacıyla gelen itfaiyenin hortumları nümayişçiler tarafından kesilmiş ve yangın söndürme çabaları engellenmiştir. Sonrasında konsoloslukta ki Yunan bayraklarının yakılması ardından hadiseye ordu müdahale etmiştir. Fakat ordu halkın dağılmasını sağlayamamış ve halk oradan limana geçerek limandaki Yunan motorlarına hücum etmiştir{...}.” İstanbul’ da ki olaylar ise sırasıyla Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Eminönü, Fatih, Eyüp ilçelerini teker teker ele alarak detaylı bir biçimde anlatılmıştır.²⁶

Vatan Gazetesi ise Milliyet Gazetesi gibi olayları daha geniş bir perspektif ve daha az detaylı anlatmayı tercih etmiştir. Şehirde (İstanbul) bazı yangınlar çıktığı ve civardan askeri birlikler celbedilerek sabaha karşı sükûnetin sağlandığı yönünde haber yapılmış ve fazla detaya inilmemiştir.²⁷

Cumhuriyet Gazetesi ise olayları daha çok gençlik cemiyetleri (Kıbrıs Türk’tür Cemiyeti ve Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı) etrafında örgütlendiği fikriyle Zafer Gazetesi’ne benzer bir tavır sergilemiştir. Öte yandan İzmir’in kurtuluşu olan 9 Eylül’e yakın bir tarihte olayın gerçekleşmesini de Yunanlıların kurguladığına dair bir kanıt olarak öne sürmüşlerdir. Olayların bir kısmını ise şu şekilde aktarmıştır: “Selanik’te Atatürk’ün doğduğu eve bomba atıldığına dair haber, burada süratle yayılmış ve derin infial duyulmuştur. Bu hadiseyi protesto için toplanan ve Kıbrıs etrafındaki Yunan tahrikleri ile kabaran nümayişçi grupları daha açılmamış olan Fuardaki Yunan pavyonuna gitmişler ve orasını harabeye çevirmişler, Yunan bayrağını indirip parçalamışlardır. İzmir Valisi ve Emniyet Müdürünün yaptığı ihtarlar neticesiz kalmıştır. Nümayişin büyümesi üzerine olay yerine itfaiye ekipleri gönderilmiştir [...]” İstanbul ve Ankara’daki olaylar da aynı titizlikle ele alınmıştır. Görüldüğü üzere emniyet güçlerinin aktif bir faaliyetinden bu gazetede de bahsedilmemiştir.²⁸

Cumhuriyet Gazetesi’nde Adana ve Bursa’da da gerçekleşen olaylara yer verilmiştir. Adana’daki olaylardan şu şekilde aktarılmıştır: “ İstanbul ve İzmir’de vuku bulan dün geceki nümayiş hadiseleri, şehrimizde büyük bir heyecan yaratmıştır. Bindirilmiş polis ekipleri, baskıdan çıkan sabah gazetelerini toplayarak jeplerle Emniyet Müdürlüğüne götürmüşlerse de sonradan bunların satışına izin verilmiştir. Şehrimizde hiçbir hadise vukua gelmemiştir.” Bursa’da ki durum ise şu şekilde anlatılmaktadır: “ İstanbul ve İzmir’de vuku bulan hadiselere ait haberler şehrimizde büyük akisler yapmış ve teessür uyandırmıştır. Şehrimizde misafir bulunan 97 Rum vatandaş bugün otellerinden hiç çıkmamışlardır. Mamafih emniyet makamları muhtemel hadiseleri önlemek üzere lüzumlu bütün tedbirleri almıştır.”²⁹

5. Kıbrıs Türktür Cemiyeti

Yukarıda olayların yaşanmasıyla ilgili haberlerde gençlik gruplarının faaliyetleri sonucunda olayların bu kadar büyüdüğünden bahsedilmiştir.³⁰ Bu gençlik gruplarının kapatılması ve idarecilerinin tutuklanması olaylar sırasındaki etkilerinin ne kadar büyük çapta olduğu kanısını güçlendirmektedir.³¹

Bahsedilen gençlik gruplarından olan Kıbrıs Türktür Cemiyeti’nin oluşumunu Dilek Güven şu şekilde aktarmaktadır: “Kıbrıs Türktür Cemiyeti, Ağustos 1954’te Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu’nun (TMTF) teşvikiyle, basın ve Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı’nın (TMGT)

---

²⁵ Nesin, a.g.e., s.34; Güven, a.g.e., s.33.

²⁶ Hürriyet, 07.09.1955.

²⁷ Vatan, 07.09.1955.

²⁸ Cumhuriyet, 07.09.1955.

²⁹ Cumhuriyet, 08.08.1955.

³⁰ Zafer; Cumhuriyet, 07.09.1955.

³¹ Hürriyet/2.baskı, 07.09.1955.

da katılımıyla bir ulusal komite biçiminde, Kıbrıs'ta ki Türk azınlığı Birleşmiş Milletler ve diğer örgütler karşısında savunmak ve tüm ülkede protesto eylemleri düzenlemek amacıyla kurulmuştur.”³²

KTC, Atatürk'ün doğduğu evde gerçekleşen patlama sonrası, ikinci baskıyla olayı duyuran İstanbul Ekspres gazetesini KTC üyeleri bütün İstanbul'da satılmasını teşvik ederek, halkı galeyana getirmek üzere harekete geçmişlerdir.

Gazete TMTF binaları önünde dağıtılırken, KTC üyelerinde Orhan Birgit cemiyet adına bir deklarasyon hazırlıyordu. Hazırlanan deklarasyonda; Atatürk'ün evine yapılan saldırı kınanıyor ve “Kıbrıs Türk'tür, Türk kalacaktır.” milli andına sadık kalınarak faaliyetler yürütülmesi konusunu içeriyordu.³³

Cumhuriyet Gazetesi haberi ise; Adana'da ki KTC şubesine nümayiş gecesi bazı esnaf teşekküllerinin müsaadesini almak için alakalılara müracaat etmek istediklerini fakat buna izin verilmediğinden bahsetmektedir.³⁴ Bu haberden yola çıkarak KKTC'nin olayların tertibinde faaliyet gösterdiği anlamı çıkartılabilir.

5.Olay Sonrası Yaşananlar

5.1. Örfi İdare Tebliği ve Hükümet Açıklamaları

Olayların yaşandığı gece trenle İstanbul'dan Ankara'ya giden Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Başbakan Yardımcısı Fuat Köprülü olayları Sapanca'ya geldikleri sırada telgrafla haber almışlar, İstanbul'a geri dönmüşler ve hemen ardından Örfi İdare tebliği edilmiştir.³⁵

Başvekâletin (başbakanlık) yayınladığı Örfi İdare tebliği şu şekildedir: “İstanbul ve İzmir'de Kıbrıs meselesi ve Selanik'te Atatürk'ün doğduğu ev ve Konsoloshanemize karşı vuku bulan tecavüzü vesile ittihaz ederek vatandaşları birbirine tahrik ve memleketin yüksek menfaatlerine aykırı olarak Hükümet kuvvetlerinin tebliğine karşı koymak gibi toplu hareketlerde bulunmak, yağmaya ve yangın çıkarmaya teşebbüs etmek suretiyle girişilen hareket muvacehesinde Teşkilatı Esasiye kanununun 86'ncı maddesine tevkiyen İstanbul ve İzmir'de Örfi İdare ilan edilmiştir. Keyfiyet ehemmiyetle tebliğ ve ilan edilir.”³⁶

Ulus Gazetesi ise örfi idare tebliğinin ardında Anayasanın 86'ncı maddesini yayınlayarak Örfi İdarenin gerekliliğini vurgulamıştır.³⁷

Olayların ardından ilan edilen örfi idare üzerine hükümet, birlik komutanlarına, silah kullanarak sükûnet ve düzeni sağlamalarını emretmişlerdir.³⁸ Bunun üzerine İstanbul ve Ankara'da nümayişçilerin tutuklanmasına ve sorgulanmalarına başlanılmıştır.

Zafer Gazetesi aynı gün içinde ikinci bir baskıyla Örfi İdarenin kaldırıldığını duyurmuş ve hükümetin tebliğine yer vermiştir. Hükümet tebliğinde; başta İstanbul olmak üzere gece geç saatlere kadar devam eden olayların sonucunda birçok Rum vatandaşın ev ve dükkânına büyük oranda tahribat verilmesinden dolayı olan üzüntüsünü belirttikten sonra olay sorumluları ile ilgili şu açıklamada bulunmuştur: “Denilebilir ki, dün gece İstanbul ve memleket esas itibariyle bir komünist tertip ve tahrikine ve ağır darbeye maruz kalmıştır.”³⁹

---

³² Güven, a.g.e., s.35.

³³ Zafer, 16.02.1956; Güven, a.g.e., s.82.

³⁴ Cumhuriyet, 08.09.1955.

³⁵ Hürriyet, 07.09.1955.

³⁶ Milliyet, 07.09.1955.

³⁷ Ulus, 07.09.1955.

³⁸ Güven, a.g.e., s.44.

³⁹ Zafer/2.baskı, 07.09.1955.

7 Eylül 1955'te ilan edilip geri kaldırılan Örfi İdare 8 Eylül 1955'te geri ilan edilmiştir. Olaylar sonrası beklenen sükûnetin sağlanamaması Örfi İdarenin tebliğinde etkili olmuştur.⁴⁰ Örfi İdare Kumandanlığına ise Korgeneral Nureddin Aknoz getirilmiştir.⁴¹

Hükümetin çağrısıyla 7 Eylül günü vekiller Bayar'ın başkanlığında toplanmışlardır. Örfi İdarenin yeniden tebliği yanı sıra Bayar, Büyük Millet Meclisi'ni 12 Eylül 1955 günü fevkalade içtimaaya çağırır.⁴²

Ulus Gazetesi ise 8 Eylül'de manşet haberi olarak İsmet İnönü'nün açıklamasını yayınlamıştır. İnönü'nün açıklaması şu şekildedir: “Dün gece, 6-7 Eylülde İstanbul'da vukua gelen hadiseler ve tecavüzler çok esef ve elem verici olmuştur. Tecavüze uğrayan vatandaşlarımızın ıstıraplarını yürekten teessürlerle paylaşıyoruz. İstanbul'da çokluğu teşkil eden vatandaşlarımızın samimi duygularına tercüman olduğunuzdan eminiz [...] Gazetelerimiz ve aklı başında her vatandaş teessüf ve teessüre tercüman olmalı ve sükûnet tavsiye etmelidir. Hükümetin asayişe hâkim olması ve süratle hakikatleri meydana çıkarabilmesi için her vatandaş resmi makamlara yardımcı olmalıdır.”⁴³ Dönemin CHP liderinin verdiği demecin Ulus Gazetesi'nde tam açıklamanın (Milliyet Gazetesi de aynı tarihte İnönü'nün açıklamasına kısaca yer vermiştir.) yayımlanması aslında Ulus'un tutumunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra İnönü'nün açıklamasından hükümetin Örfi İdare ilanını muhalefetin de gerekli gördüğü anlamı çıkarılabilir.

Vatan Gazetesi ise diğer gazetelerden farklı olarak vatandaşlara yönelik “Huzur ve sükûna muhtacız” başlıklı bir haber yayınlarken Örfi idarenin halka gerekli sükûnet ve huzuru sağlayacağı yönünden açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁴

Bu gazete haberlerinden anlaşılacağı üzere, hükümetin olaylar karşısında çaresi olan Örfi İdare ilanı hem iktidar hem de muhalefet kesimlerince olumlu karşılanmış ve halka da bunun benimsetilmesi açısından gazete haberleri büyük rol oynamıştır.

5.2. Tutuklamalar

Örfi İdare tebliğinden sonra hükümet açıklamaları neticesinde komünistler, nümayişçiler ve KTC üyeleri tutuklanmıştır.

5.2.1. Komünist Tutuklamaları

Olaylardan sonra açıklama yapan hükümet olayın sorumlularının komünistler olduğunu duyurmuş ve 48 kişi tutuklanmıştır. Türkiye'de komünist sayısının az olması ve komünistlerin ve sol grup faaliyetlerinin sürekli gizli polis takibi altında olmaları nedeniyle saldırıların komünistler tarafından örgütlenmiş olması olanaksız görüldüğünü Dilek Güven kitabında vurgulamıştır.⁴⁵

Tutuklanan komünistler içerisinde bulunan Aziz Nesin, tutukluluk günlerini anlattığı “Salkım Salkım Asılacak Adamlar” adlı anı kitabında yapılan komünist tutuklamalarını şu sözlerle değerlendirmiştir: “Hücreye atılanlardan hiçbirimizin bu olayla uzaktan yakından en küçük bir ilişkimiz yoktu. Ben hiç olmazsa olay gecesini az çok yaşamıştım. İkimizde 6/7 Eylül olaylarını, ertesi gün gazetelerden öğrenenler bile vardı. Öyleyse bizleri niçin tutukladılar? Hükümet ve baş sorumlu Menderes'le Namık Gedik suçu üstlerinden atmak için bir suçlu yaratmak zorundaydılar. Öyle suçlular bulunmalıydı ki, başta büyük dostumuz ABD olmak üzere bütün dünya gösterilen sanıkların suçluluğunu onaylasın, onaylamasa bile karşı koymasın. Kim olabilirdi bu suçlular? Komünistler! Kamuoyunun da komünistlerin suçlu gösterilmesini benimseyeceği deneyimlerden belliydi. Ancak suçlu diye seçilen altmış komünistin seçiminde pek isabet yoktu. Seçim pek aceleyle getirilmişti.”⁴⁶

Hürriyet Gazetesi yakalanan komünistlerle ilgili hükümet tarafından yayınlanan beyanname üzerine 30'dan fazla komünistin yakalandığını belirtmiştir.⁴⁷

---

⁴⁰ Vatan, 08.09.1955.

⁴¹ Cumhuriyet, 08.09.1955.

⁴² Milliyet, 08.09.1955.

⁴³ Ulus, 08.09.1955.

⁴⁴ Vatan, 08.09.1955.

⁴⁵ Güven, a.g.e., s.73.

⁴⁶ Nesin, a.g.e., s.77.

⁴⁷ Hürriyet, 09.09.1955.

5.2.2. Nümayişçi Tutuklamaları

Olaylar sırasında ve olayların ardından, yağmalama ve tahribat faaliyetlerinde bulunan kişiler tutuklanmaya başladı.

Hürriyet Gazetesi'nin haberine göre İstanbul'da 2057 yağma ve tahripçi yakalandı. Yakalananlar Üsküdar'a götürülüp Selimiye Kışlasına yerleştirilmişlerdir.⁴⁸

Ankara'da yakalananların mahkemesi ile ilgili haber ise şu şekildedir: "Gece gerçekleşen toplantı teşebbüsünün tahkikatına bu sabahtan itibaren başlanmıştır. Bu münasebetle lise, fakültelere mensup veya serbest meslek erbabından 120 kadar şahıs nezaret altına alınmıştır. Gece de, aralarında tıbbiye son sınıf kız talebelerinden birinin de bulunduğu 19 kişilik bir grup Cürmü Meşhut Mahkemesine sevk edilmiştir. Neticede mahkeme 19 sanıktan Mustafa Can ve Yüksel Altan'ın serbest bırakılmasına, diğer 17 kişinin tevkifine ve şahitlerin celbine karar verdi."⁴⁹ Mahkemeye çıkarılan 19 kişiden 17'sinin tutuklanması, olaylarda faaliyet gösteren kişilerin suçluluğunun apaçık ortada olduğunu belirtmekle beraber, akıllara mahkemenin işleyişinin rasyonelliğinin ne ölçüde olduğu sorusunu da getirmektedir.

Milliyet Gazetesi ise tutuklama haberini şu şekilde vermiştir: "Evvəlki geceki hadiseler sırasında 2057 kişi nezaret altına alınmıştır. Bunlar, dükkân ve evleri tahrip etmek ve çapulculuk yapmak suçlarından sanık bulunmaktadır. Sanıklardan bir kısmı, suçlu olmadıklarını, çapulculuğa teşebbüs edenleri bu hareketlerinden men etmeye çalışırken yanlışlıkla yakalandıklarını ifade etmektedirler. Bu şekilde ifade verenlerin durumları tahkik edilmektedir."⁵⁰

Cumhuriyet Gazetesi haberine göre ise; 2032 yağmacı sorguya çekilmiştir.⁵¹

Ulus Gazetesi 'Son hadiseler ve tevkifatlar' başlığı altında Ankara'da yakalananlar hakkında şu haberi yayınlamıştır: "Savcı yardımcılarında Fethi Olcay, dün nümayiş tertip edenler hakkında soruşturmaya başlamış ve akşama kadar yüzden fazla nümayişçinin ifadesini almıştır. Bunlardan 19'u içtimaatı umumiye kanununa muhalefetten ve emniyet mensuplarının tebliğine karşı koymaktan sanık olarak mahkemeye verilmiştir. Tertipçilerin duruşmasına dün akşam saat 17'de Ankara Birinci Ağır Ceza Mahkemesi'nde başlanmış ve ifadeleri alınmıştır. Sanıklar ifadelerinde nümayişe izin verilmediğini bilmediklerini, emniyet kuvvetlerine karşı koymadıklarını, bu işe şuuruz bir vaziyette giriştiklerini söyleyerek haklarındaki iddiaları reddetmişlerdir." İstanbul'da tutuklananlar içinse: "Evvəlki gece vuku bulan hadisenin müsebbibi olduğu tahmin edilen üç bin kişiye yakın şüpheli şahıs yakalanmıştır. Bunların içinde ifadesi alınarak muamelesi tekemmül ettirildikten sonra Sultanahmet Cezaevine gönderilenlerin sayısı 52'yi bulmuştur. Nezaret altında bulunanların ifadeleri peyderpey alınmakta ve suçlu olanlar derhal cezaevine sevk edilmektedir." İzmir'de ki durum da şöyle anlatılmaktadır: "Evvəlki gece ki hadiselerden sanık olarak 169 kişi nezaret altına alınmış, altı koldan isticvaplarına başlanmıştır. Sanıklara atfedilen suç tecemmüat kanununa aykırı hareket etmek, mesken masuniyetini ihlal ve halkı buna teşvik eylemektir. Şimdiye kadar hiçbir sanık hakkında kati delil elde edilmiş değildir."⁵²

5.2.3. Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Kapanması ve Tutuklamalar

Olayların sorumlularından gösterilen KTC, mahkeme feshiyle kapatıldı. Cemiyetin merkez ve şubeleri zabıtaca mühürlenerek, evrakları muhafaza altına alındı, cemiyete mensup 72 idareci ise Örfi İdare Komutanlığına verildi.⁵³

Vatan Gazetesi ilk tutuklamalar sırasında Kıbrıs Türktür Cemiyetinin Başkanı ile idare kurulu ve 97 üyesinin nezarete alınmaları olduğunu duyurmuştur.⁵⁴ 9 Eylül'de de KTC'nin, Eminönü 2inci Sulh Ceza Mahkemesinin 7.9.1955 ve 55/166 sayılı kararıyla kapatıldığını duyurmuştur. Haberin devamında cemiyetin Çağaloğlu'nda ki TMTF binasındaki merkezinin mühürlendiğini ve el konulduğunu yazmıştır. Nezaret altında tutulan cemiyet azalarının da ifadelerinin Askeri Adli makamlarca alındığını belirtmiştir.⁵⁵

---

⁴⁸ Hürriyet, 08.09.1955.

⁴⁹ Hürriyet, 08.09.1955.

⁵⁰ Milliyet, 08.09.1955.

⁵¹ Cumhuriyet, 08.09.1955.

⁵² Ulus, 08.09.1955.

⁵³ Cumhuriyet, 09.09.1955.

⁵⁴ Vatan, 08.09.1955.

⁵⁵ Vatan, 09.08.1955.

Yapılan tutuklamalar sonucunda, komünistlerin ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin neden suçlandığını, 6/7 Eylül olayları sonrası Başbakan Adnan Menderes şu açıklamayı yapmıştır: “ İstanbul'a İzmit'ten otomobil ile geldim. Hatta bizim otomobili durdurdular ve Kıbrıs Türktür rozetini koymağa çalıştılar. Bir taraftan Kıbrıs Türktür Cemiyeti var, onun yanında Kıbrıs Türktür diye nümayiş yapılıyor. Bu sebeple Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin bu hususta bir dahli olduğu kanaati bizde uyandı. Komünistlerin ifade edilmiş olması ise bu gibi hadiselerden daima istifade edecekleri melhuz bulunduğu ve bunlardan bazılarının da hadise mahallerinde buldukları tespit edildiğinden dolayıdır.”⁵⁶

6. Basına Getirilen Kısıtlamalar

Örfi İdare tebliğinin ardından Örfi İdare Kumandanı Nureddin Aknor 10 Eylül 1955 günü yaptığı basın toplantısıyla basına getirilen kısıtlamaları açıklamıştır.⁵⁷ Yapılan kısıtlamalar şu şekildedir:

- Halkı heyecanlandırarak haberler yayınlamak,
- Sıkıyönetim çalışmalarıyla ilgili yazılar yazmak,
- NATO devletleri ile ilgili haberler yayınlamak,
- Hükümeti tenkit etmek veya eleştirmek,
- Hükümetin aldığı kararlarla ilgili hayal ürünü yazılar yazmak,
- Yokluk ve kıtlık ile ilgili haberler yapmak,
- Eylül olaylarını komünistlerden başkalarının yaptığı yolunda haber yazmak,
- '7 Eylül olaylarından zarar görenlerin istekleri' gibi yazılar yazmak,
- İkinci baskı yapmak yasaklanmıştır.

Kısıtlamalardan da anlaşılacağı üzere; gazetelerin ne yazıp ne yazamayacağı, hangi konuları nasıl dile getireceği tamamen kısıtlanmış ve hükümet kontrolü altına alınmıştır. Aslında bu şekilde ki kısıtlamalarla devletin her şeyi kontrol altında tuttuğu imajı yaratılmaya çalışılmıştır.

Örfi İdare Kumandanı Aknoz, Cumhuriyet Bayramı öncesinde, 28.10.1955'te, başkentin en büyük iki gazetesi Ulus ve Zafer Gazetelerini “bir sonraki emre kadar” yasakladı. Gerekçe, gazetelerin orduyu iç politika tartışmalarına alet etmiş olmalarıydı.⁵⁸

7. Tahribatlar ve Tazmin Edilmesi

6/7 Eylül tarihlerinde meydana gelen olaylar sonucunda Rum vatandaşlar başta olmak üzere; Ermeni, Yahudi ve Müslümanların dükkânları tahrip edilmiş ve yağmalanmıştır. Bunun üzerine hükümet zararların tazmin edilmesi gerektiğini vurgulamıştı.⁵⁹

Olayların ardından yapılan gazete haberlerine göre, yağmalama ve hırsızlık olaylarının tetkiki için polis gelen ihbarların da etkisiyle arama çalışmalarına başlamıştır. 11 Eylül 1955'e kadar sayısı 1.500'ü bulan ihbarlar üzerine polis evlerde arama yapmıştır. Arama yapılan semtler olayların büyük çapta yaşandığı Beyoğlu, Eminönü, Beşiktaş, Fatih ve Şişli semtleridir. Bu aramalar sırasında polis; 6032 farklı eşya, 637 parça mücevher, 45915 TL para ve 8 çelik kasa ele geçirmiştir.⁶⁰ Bulunan ve yağmaya uğrayan mağazalara ait çelik kasalar sokaklarda emniyet güçlerince

---

⁵⁶ Demir, a.g.e., s.55.

⁵⁷ Tansel, a.g.e., s.6.

⁵⁸ Güven, a.g.e., s.189.

⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 10, İçtima 1, Cilt 7, 8.İntikat, 12.09.1955.

⁶⁰ Milliyet, 13.09.1955.

açılmıştır.⁶¹ Çalınan eşyaları gizlemek içinse farklı yollar kullanılmıştır. Boş arazilere, sokaklara atılan eşyaların yanı sıra bunları gizlemek için yapılan depolar bulunmuştur.⁶²

Kaynaklara göre değişiklik gösteren zararları, Ulus Gazetesinin haberindeki rakamlar üzerinden vermek daha güvenilir olacaktır. Habere göre; 4214 ev, 1004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel, bar ve benzeri yerlerin bulunduğu 5317 tesis saldırıya uğramıştır.⁶³

İzmir'deki olayların sonucunda; 14 ev, 6 dükkân, 1 pansiyon, Yunan Fuar Pavyonu, Yunan Konsolosluğu, Katolik kilisesi ve İngiliz Kültür Heyeti tahrip edilip yıkılmıştır.⁶⁴

Doğan zararların tazminine yönelik atılan ilk adım Hükümetin banka borçlarını ertelemesi yönünde olmuştur. Bu durum gazete haberlerine şöyle yansımıştır: “ 6 Eylül gecesi İstanbul'da vaki müessif hadiseler sırasında dükkân, mağaza ve işyerleri çeşitli şekilde hasara uğrayan vatandaşların bankalara olan borçlarından vadesi gelenlerin ödenememesi halinde protesto edilmeyerek alakalıları arzu ettikleri takdirde bu nevi borçlarının teccide tabi tutulması hakkında Maliye Vekâletince gerekli tedbirlerin alındığı öğrenilmiştir.”⁶⁵

Ayrıca, 9 Eylül'de Maliye Bakanlığı'nın açıklamasıyla zarara uğrayanlar lehine sağlanacak olanaklar açıklandı. Bunlar; vergi kolaylığı, ucuz inşaat malzemesine erişim olanağı, cam ithalatı, banka borcu olanlara ödeme kolaylığı, banka kredisi almada kolaylık.⁶⁶

10 Eylül 1955'te ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın isteği üzerine mağdurlara yardım edecek bir komite kuruldu. Celal Bayar'ın himayesinde komite, Kızılay Başkanı Rıza Çerçel, Borsa ve Sanayi ve Ticaret Odaları Başkanı Üzeyir Avunduk, Yapı ve Kredi Bankası Yönetim Kurulu Başkanı Kazım Taşkent ve Sanayi Odası Başkanı İbrahim Esi'den oluşuyordu. Üzeyir Avunduk, komitenin başkanı seçildi.⁶⁷

Komite ilk iş olarak bazı kurumlardan yardım yapmasını istedi. Bu kurumlar ve yardım yapılması istenen tutarlar şu şekildedir: İş Bankası-200.000 TL, Yapı ve Kredi Bankası-100.000 TL, İstanbul Ticaret Odası-200.000 ve son olarak İstanbul Sanayi Odası-100.000 TL.⁶⁸

Komite, zarar görenlerin tazminat taleplerini 26 Eylül-15 Ekim 1955 tarihleri arasında Ticaret Odası'na bildirmeleri gerektiğini duyurmuştur. Komite olaylar sırasında uğranılan hasarla ilgili mağdurların bilgi verebilmeleri için anket formları hazırlayıp dağıtmıştır. Bunun yanı sıra hasarların tespitleri için bilirkişiler de görevlendirilmiştir. Mağdur vatandaşların birçoğu anket formları doldurmak yerine bilirkişilerin zararlarını tespit etmelerini istemiştir. Bunun arkasında yatan iki farklı neden olabilir: yanlış hesap yapıp yanlış anlaşılma ve zararların tespiti için delil niteliğinde olacak belgelerin olaylar sırasında tahrip edilmesi yani delil yokluğu.⁶⁹

Komite, 31 Aralık'a kadar 3113 kişinin taleplerini incelemiş ve 5.633.761 TL tutarında ödeme yapmıştır.⁷⁰

Kızılay ise; Beyoğlu'ndaki olay mağdurlarına acil ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kişi başına 20 TL nakdi yardım, taş kömürü ve yiyecek dağıtmıştır.⁷¹

Olay sonrası ilan edilen Örfi İdare de gündelik yaşamda bazı aksaklıklar yaşanmasına neden olmuştur. Hürriyet Gazetesi haberine göre; semt değiştirmek isteyen vatandaşlar, sokağa çıkma yasağı saatlerine uyabilmek adına 6-7 vasıta değiştirmek mecburiyetinde kalıyorlar veya vasıta bulamadıklarından tüm yolu yürümek zorunda kalıyorlardı. Hatta bunu fırsat bilen bazı şoförler yolculardan fazla ücret alarak farklı açıdan bir mağduriyet yaratıyorlardı. Öte

---

⁶¹ Hürriyet, 09.09.1955.

⁶² Zafer; Hürriyet, 12.09.1955.

⁶³ Ulus, 19.09.1955.

⁶⁴ Hürriyet, 08.09.1955.

⁶⁵ Cumhuriyet; Vatan, 09.09.1955.

⁶⁶ Ulus, 11.09.1955.

⁶⁷ Güven, a.g.e., s.56.

⁶⁸ Ulus, 11.09.1955.

⁶⁹ Güven, a.g.e., s.59.

⁷⁰ Güven, a.g.e., s.60.

⁷¹ Ulus, 16.09.1955.

yandan Örfi İdarenin ilk zamanlarında, ekmek sıkıntısı da yaşanmış ve çözüm olarak Askeri fırınlar da halkın ekmek ihtiyacını karşılamak üzere çalışmaya başlamıştır.⁷²

Olaylar sonrası 12 Eylül 1955 tarihinde Büyük Millet Meclisi toplanmıştır. Toplantının ana amacı ilan edilen Örfi İdarenin gerekliliği ve süresi hakkında düşüncelerin paylaşılarak kesin bir tarihe ulaşmaktır.⁷³

Toplantı sırasında söz hakkı verilen bazı milletvekilleri gazetelerin olayları yansıtmadaki tutumlarını değerlendirmişlerdir. Bahsi geçen gazeteler ve söz konusu milletvekillerinin sözleri şu şekildedir:

Cumhuriyet Halk Partisi Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu konuşmasında “Türkiye’de bir din düşmanlığı olmadığını bunu bu şekilde ileri sürenlerin tarihin hakikatlerini inkâr ettiğini” söylemiştir. Bunun üzerine: “Zafer Gazetesinin 9 Eylül tarihli nüshasında ve ‘Zararın bilançosu’ başlıklı yazıda ileri sürülen ve cemiyetimizi töhmet altında bulunduran fikirleri reddetmek isterim.” sözüyle Zafer Gazetesinin tutumunun bulunulan vaziyet içerisine uygun düşmediğini belirtmiştir.⁷⁴

Demokrat Parti İstanbul Milletvekili Aleksandros Hacopulos Rum etnik kökenli bir milletvekilidir. Meydana gelen olaylardan o da zarar görmüş ve bunu meclis toplantısında ki konuşmasında belirtmiştir. Türk topraklarında yaşayan herkesin Türk olduğunu savunan Hacopulos, şu sözleri söyleyerek farklı etnik kökenlere sahip vatandaşların ayrı tutulmaması gerektiğini vurgulamış ve bu ayrımcı tutumu olayların yanı sıra gazetelerde de gördüğünü belirtmiştir : “Bugün filan devletlerle bozuşmanın sonucunda o ırktan vatandaşları mağdur edersek öbür gün falan devletle bozuştuk diye başkalarını mağdur edersek bu vatanın hali ne olur? Bütün dünya biliyor ki, hiçbir vatandaş ne esir ne de rehindir. Fakat bunu bu şekilde sokan ve Türk milletinin bütünlüğünü bozan, galeyana getiren maalesef bazı gazeteciler olmuştur. Matbuatın burada hissesi de vardır. Misal mi istiyorsunuz? Geçen gün, yani ayın sekizinde, Ulus Gazetesinde şöyle bir yazı vardı: Kiliseleri Rum papazları yakmıştır. Bu olur mu arkadaşlar? Bu hareketlerinden elde ettikleri semereyi sorsunlar, faciaların izleri önümüzde duruyor.”⁷⁵ Bu sözlerden anlaşılacağı üzere, gazetelerin olayları farklı şekillerde anlattığı anlamı çıkarılabilir.

Demokrat Parti İstanbul Milletvekili ve Başbakan Yardımcısı Fuad Köprülü, hükümetin olaylar sırasında ki toplanmalardan haberi olduğunu belirtenlere karşı bu haberlerin yalan olduğunu eğer gazeteler yazdıysa da haberlerin yanlış olduğunu vurgulamıştır.⁷⁶

Başbakan Adnan Menderes ise; olayların eksiksiz bir şekilde gazetelerden okunabileceğini vurgulamıştır.⁷⁷Bu söylemlerden Fuad Köprülü ve Adnan Menderes’in sözlerinin çatıştığı söylenebilir. Çünkü Adnan Menderes’in gazetelerde olayların eksiksiz ifade etmesine yönelik açıklaması aslında olayların en doğru şekilde gazetelerden öğrenilebileceğini işaret ettiği anlamına gelebilmektedir. Fuad Köprülü ise; haberlerde yanlış olabileceğini söylemiştir. Fuad Köprülü’nün sözleri, hükümet lehine olsa da Adnan Menderes’in aksine bir söz olduğundan dikkat çekmektedir.

8. Sonuç

1878 Berlin Antlaşması’yla Kıbrıs Adasının ve adada yaşayanların kaderi değişmiştir. Yunanlıların Büyük Helen İmparatorluğu kurma arzusu doğrultusunda başlayan ırk çatışmaları “Kıbrıs Meselesini” başlatmıştır. Adada yaşayan Rum ve Türk vatandaşlar arasında başlayan olayları, Yunanistan başlangıçtan itibaren hep büyük bir mesele olarak görmüş hatta Birleşmiş Milletlere taşımıştır.

Atatürk ve Venizelos’un başlattığı Türk-Yunan dostluğu ve her iki ülkenin de NATO üyesi olması dolayısıyla, Türk hükümeti böyle bir sorunun olmadığını ileri sürmüştür. Sonrasında çatışmaların büyümesiyle Türk hükümeti de bir “Kıbrıs Meselesi” olduğunu fark etmiş ve bunun derhal çözüme kavuşturulması için çözüm bulmaya çalışmıştır.

---

⁷² Hürriyet, 09.09.1955.

⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 10, İçtima 1, Cilt 7, 8.İntikat, 12.09.1955.

⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 10, İçtima 1, Cilt 7, 8.İntikat, 12.09.1955, s.674.

⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 10, İçtima 1, Cilt 7, 8.İntikat, 12.09.1955, s.676.

⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 10, İçtima 1, Cilt 7, 8.İntikat, 12.09.1955, s.686.

⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 10, İçtima 1, Cilt 7, 8.İntikat, 12.09.1955, s.689.

Kıbrıs Adasını yöneten İngilizler, Londra’da 29 Ağustos 1955 tarihinde yapılacak olan konferansla Türkiye ve Yunanistan’ı bir araya getirmesine rağmen sorun çözüme kavuşmamıştır.

Her ülkede olduğu gibi o dönemde de halka her şeyi duyurmada en önemli iletişim aracı olan gazeteler, Kıbrıs Meselesinde de her zaman halkı bilgilendirmiştir. Özellikle Hürriyet gazetesi, olaylarla ilgili her ayrıntıyı halka duyurmuş ve bu sırada olaylarda aktif rol oynayan herkesi, hükümet, muhalefet, İngiltere ve Yunanistan, fark gözetmeksizin eleştirmiştir. Kıbrıs Adasında Türk halkının yaşadıklarını dobra bir dille anlatmaktan da kaçınmamıştır.

Konferansın sürdüğü sırada, 6 Eylül 1955’te Selanik’te Atatürk’ün doğduğu ev ve Türk konsolosluğu arasında bir bomba patlaması haberi gündemde büyük yankı uyandırmıştır. Bu haberi devlet radyosunun vermesi ardından İstanbul Ekspres Gazetesi de aynı gün ikinci bir patlamayla olayları halka duyurmuştur.

Dönemin gençlik teşkilatı, Kıbrıs Türklerine karşı yapılan haksızlıkları kamuoyuna duyurmaya çalışıp yardım etmek isteyen grup, Kıbrıs Türktür Cemiyeti patlama haberini hızlı bir şekilde İstanbul sokaklarında duyurmuş ve halkın toplanmasında etkili olmuştur.

Radyo yayını sonrası toplanan halk, galeyana gelerek özellikle Rum vatandaşların ve diğer gayrimüslim azınlıkların ev ve işyerlerini yağmalamışlardır. Bu sırada hiçbir polis ve asker müdahalesi olmamıştır.

6/7 Eylül Olayları tek bir olay olarak ele alınamayacağından her zaman Kıbrıs Meselesinin bir ardılı olarak görülmüş ve o şekilde incelenmiştir. Daha derine inmek gerekirse; bu olayları anlayabilmek için uluslararası düzeyde İngiltere’nin rolünün yanı sıra ulusal düzeyde de ulus-devlet kurma ve o devlete bir ulus yaratma çabasına ve başka bir milletin boyunduruğu altına girip asimile olmama çabalarına bakılması gerekmektedir.

6/7 Eylül Olaylarının nasıl gerçekleştiği ve nasıl sonuçlar meydana getirildiğini en iyi o dönemin gazetelerinden anlaşılabilceğinden bu çalışmada da farklı akımlara sahip gazeteler ele alınarak olay çok boyutlu olarak incelenmek istenmiştir. Gazetelerde yukarıda bahsedilen gibi bir ulus-devlet çabası olarak görülmeyen olayları, Dilek Güven’de Cumhuriyet sonrası Türk milliyetçiliğini homojenleştirme çalışmalarından biri olarak yorumlamış ve bu çalışmalara Trakya Olayları, Varlık Vergisi, İskan politikaları, dilin Türkçeleştirilmesi gibi örnekler vererek olayın anlaşılmasını sağlamıştır.⁷⁸

Gazeteler olayların olduğu sırada ikinci baskılar yaparak olayları canlı tutmuş ve kamuoyunun dilinden düşürmemiştir. Doğan zararlar sonucunda İstanbul ve İzmir’de olaylar hep göz önünde olsa da Türkiye’nin diğer kesimlerinde de olaylar hep canlı tutulmuştur. Olayın tanıklarından Mihail Vasiliadis verdiği bir röportajda gazetelerin olaya etkisini şu sözlerle ifade etmiştir: “ 6/7 Eylül Olayları tamamen medyanın ürettiği nefret söylemiyle gerçekleşti. Bu uzun zamandan beri hazırlanan bir organizasyonun son halkasıydı.”⁷⁹

Çalışma da farklı açılardan olaylara yaklaşan gazetelerin verilmesi olaylara tek perspektiften değil, hem muhalefet hem iktidar hem de her iki tarafı da eleştirenler tarafından bakabilme olanağının tanınması istenmektedir.

Bu çalışmada yer alan Ulus ve Zafer Gazeteleri süresiz kapatılmış, Vatan ve Hürriyet Gazeteleri ise on beşer günlüğüne kapatılmıştır. Bunun ardında yatan sebebin gazetelerin yayınlanan sıkıyönetim kısıtlamaları dışına çıkması ve halkı kışkırtıcı nitelikte eylem yapması olarak söylenmiştir.

Olaylar sonrası sıkıyönetim kararlarıyla, olayların suçlusu yalnızca komünistler olarak ileri sürülmüş olsa da yakalanan komünistler Aralık 1955 sonlarına doğru sorgusuz sualsiz serbest bırakılmaya başlanmıştır.⁸⁰ Olayların asıl suçluları gün yüzüne çıkarılamasa da 1960 darbesi sonrası kurulan Yassıada Mahkemeleri’nde, tekrar gündeme gelen 6/7 Eylül olaylarının davalarının tekrar görülmesiyle Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu hakkında “suçlu” kararı verilmiştir.⁸¹

---

⁷⁸ Güven, a.g.e.

⁷⁹ <https://m.bianet.org/bianet/toplum/149700-6-7-eylul-olaylarinda-basinin-rolu> Elif Akgül röportajı, 14.02.2017.

⁸⁰ Nesin, a.g.e., s.119.

⁸¹ Demir, a.g.e., s.60.

Suçlular yönünde bu karar verilip dava kapansa da 6/7 Eylül Olaylarının asıl amacı ve suçlularının kesin olarak bilindiği söylenemez. Aziz Nesin bu konuda şu sözleri söylemiştir: “Asıl amaç, sanırım ki yağma değildi, gözdağı vermek ve dünyaya bu konuda Türk kamuoyunun uyanık olduğunu göstermekti.”⁸²

6/7 Eylül Olaylarının bu şiddetle vüku bulması ilk önce radyo yayınının sonrasında gazetelerin dinamizmini kaybetmeden ikinci baskılarla olayları sürekli halka aktarması durumu çalışmanın amacını destekler niteliktedir. Olaylar sonrası gazetelerin tutuklanan, sorguya alınan kişi sayılarını farklı vermesi durumları da devlet ve basın arasındaki ilişkinin kopukluğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

1.RESMİ YAYINLAR

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 10, İçtima 1, Cilt 7, 8.İntikat, 12.09.1955.

2.GAZETELER

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Ulus

Vatan

Zafer

3.KİTAP VE MAKALELER

AKTAŞ Melahat, Basının Gündeminde 6-7 Eylül Olayları: Hürriyet ve İstanbul Ekspres Üzerine Bir İçerik Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015

AYAZ Erhan, 6-7 Eylül Olaylarının Türk Gazetelerine Yansımaları, International Anatolia Academic Online Journal, Kırklareli 2015, s.(82-92)

BULUNMAZ Barış, Türk Bası Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları, 2012

DEMİR Şerif, Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları, 2012

ELİF Ayşe, KAYA Emre, 6-7 Eylül Olaylarının Ulus ve Zafer Gazetelerinde Temsili, 2014

GÖKÇAL Olgun, 6/7 Eylül Olayları ve Türk Basını, 2006

GÜVEN Dilek, Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları, İletişim Yayınevi, İstanbul 2005

GÜVEN Dilek, Riots Against the Non-Muslims of Turkey: 6/7 September 1955 in the Context of Demographic Engineering, European Journal of Turkish Studies, 2011

NESİN Aziz, Salkım Salkım Asılacak Adamlar, Nesin Yayınevi, İstanbul 2013

ÖZÇELİK Şeyda, 6/7 Eylül 1955 Olaylarında Yerel Bir Basın Örneği: “Yeni Adana” Gazetesi, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2013 s. (251-277)

TANSEL Ömer, Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010

4.DİĞER KAYNAKLAR

METU, KKTC ANA SAYFA, http://users.metu.edu.tr/kktctntm/KKTC_tarihi/ingiliz.html 10.10.2017

---

⁸² Nesin, a.g.e., s.32.

BİANET, BAĞIMSIZ İLETİŞİM AĞI, <https://m.bianet.org/bianet/toplum/149700-6-7-eylul-olaylarinda-basinin-rolu>
(AKGÜL Elif, Mihail Vasiliadis Röportajı Tam Metni)

KAYNAKÇA

- Anderson, Benedict. (2007). Hayali Cemaatler. Metis Yayınları: İstanbul.
- Arslan, Ahmet. (2002). Ibn Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası, Vadi Yayınları: Ankara.
- Black, Anthony. (2001). The History of Islamic Political Thought from the Prophet to the Present, Edinbourg University Press, s.165-182
- Calhoun, Craig. (2007). Milliyetçilik. Çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Cemil Meriç. (1995). Sosyoloji Ders Notları ve Konferanslar. İletişim Yayınları: İstanbul. s.177
- Corbin, Henry (2007). İslam Felsefesi Tarihi, İletişim Yayınları: İstanbul, s.61-67.
- Gellner, Ernest (1992). Uluslar ve Ulusculuk, İnsan Yayınları, İstanbul, s.26-63; 101-135
- Haldun, İbn (2005). Mukaddime C.I., Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları: İstanbul, s. 1-129; 324-369
- Hassan, Ümit. Dursun Turan (2008). Ibn Haldun'da Uygarlıkların Yükselişi ve Düşüşü, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Hobsbawm, Eric J., (1993). Milletler ve Milliyetçilik, Ayrıntı Yayınları: İstanbul, s.14-102
- Kurtoğlu, Zerrin (2007). İslam Düşüncesinin Siyasal Ufku, İletişim Yayınları: İstanbul, s.247-275
- Leca, Jean (1998). Uluslar ve Milliyetçilik, Metis Yayınları: İstanbul, s.9-54.
- Özkırmı, Umut (2008). Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış, Doğu Batı Yayınları: Ankara.
- Smith, Anthony D. (2002). Ulusların Etnik Kökeni, Dost Kitabevi Yayınları: Ankara, s.22-57
- Uygun, Oktay (2008). Ibn Haldun'un Toplum ve Devlet Kuramı, XII Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Ülken, Hilmi Ziya (2004). İslam Felsefesi, Ülken Yayınları, s. 205-213.